

ünnepi műsor, Himnusz eléneklése). A lakosok célja viszont az, hogy együtt lehessenek: erősség az egymáshoz fűződő érzelmi szálakat, információkat szerezzenek stb.¹³ E kétféle szándék, jól megfér egymás mellett, egymást kiegészítve adják meg az ünnepség keretét és hangulatát.¹⁴

A nemzeti vacsora kialakulásának kezdetei homályba vesznek. Így nem tudhatjuk, hogy mi lehetett e (kitalált)¹⁵ hagyomány eredeti funkciója. Az adatközlők egyike sem utalt arra, hogy a magyar nemzeti ünnep megülése az egykor délszláv nyelvű faluban a „magyarosítást”, „magyarrá válást” segítette volna elő. Így mi sem merünk ilyenfajta következtetést levonni. Mi elsősorban azt tudjuk rögzíteni, hogy a közelmúltban és most mit jelent ez az ünnep a falu életében. A kutató sokszor csak a szokás változását tudja rögzíteni, és ez sem kis feladat.

Erdélyi Mónika–Ganó Szilvia

A székelykapu

Nincs olyan magyar ember, aki ne tudná, mi is az a *székelykapu*. Lehet, hogy sohasem járt Székelyföldön, talán azt sem tudja, kik azok a székelyek, a székelykapuról mégis hallott. Ez az építmény sokunk számára valami titokzatos, a múltból jövő *üzenetet* is hordoz. S nem is alaptanul.

Székelyföldön mindenütt, ahol többen él a magyarság, – tehát az egykori *Udvarhelyszéken, Csíkszéken, Gyergyóban és Háromszéken* – megtaláljuk ezt a gyönyörű szerkezetet. Ezen a vidéken egy-egy település szinte olyan, mint egy szabadtéri múzeum. A székelykapu legsűrűbben talán *Máréfalván* (Satu Mare) lelhető fel. Itt szinte minden házhoz tartozik egy: az országút mellett mintegy 150 „nagy” székelykaput számlálhatunk meg, s legalább ugyanennyi „kis” kaput is. Mert bizony van „kis” és „nagy” székelykapu. Bennünket most az utóbbi érdekli.

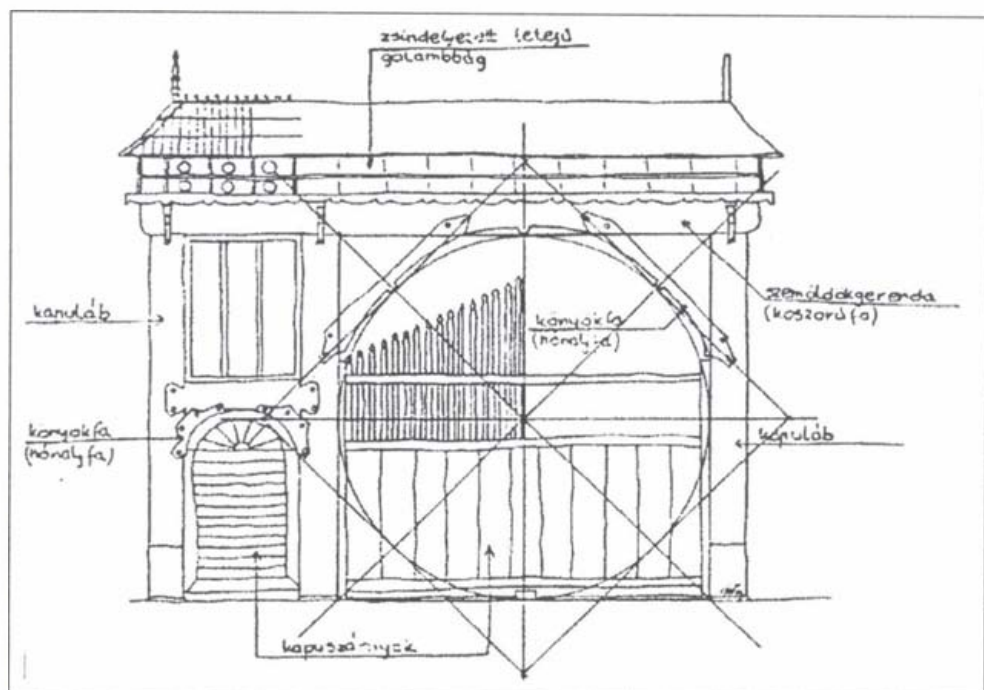
A nagy székelykapu, „hivatalosabb” nevén a *galambbúgos nagykapu*, eredete az elmúlt idők homályába vész. Vannak, akik föníciai, illetve perzsa származásúnak tartják, mások az indiai, japán és kínai kapuépítményekkel hasonlítják össze. A szerkezeti sajátosságokat figyelembe véve a legvalószínűbb, hogy azoknak van igazuk, akik a *cinterem-*, azaz a *temetőkapuval* hozzák rokonságba, illetve, akik a határórvédelmet ellátó *gyepükapuk, falukapuk* leszármazottjainak tartják. A fedeles nagykapu bizony nem tipikusan magyar alkotás. A székelykapuhoz hasonló építményekkel Európa sok vidékén lehetett találkozni: a *német, lengyel, cseh és bolgár* ácsok, *fafaragók* is állítottak ilyen szerkezeteket. Ami azonban egyedivé, s tipikusan magyarra teszi a mi kapuinkat: az a *díszítése*.

A székelykapu faragott *motívumkincse*: a *virágok, indák, nap és hold, életfa*; a magyarság honfoglalás előtti hagyományvilágában gyökerezik. A honfoglalás kori magyarság természetesen még nem állított ehhez hasonló kapukat, ezért a díszítőelemek a későbbi idők jelképrendszerét, divatját is tükrözik, de alapjában véve az *életfa* különböző formái. A leggyakoribb figurák: alul *virágcserep*, melyből kinő a *növény*, majd egymást átfonó *indák, szárak, kacsok, levelek* következnek, végül a *virág*, mely többnyire *tulipán, liliom, nárcisz*. Ezeket a mintákat a kapuzslopokra, az úgynevezett kapuzábékra faragja a mester. Több helyen *festik* is a faragott mintákat. Leginkább *pirosat, fehérét* és *zöldet* használnak, valamint az *égszínkéket*.

¹³ Hiszen „az ünnep az emberi kapcsolatok működtetésének tere is. Az egyén nagyon gyakran épp ekkor mérettetik meg a közösség előtt, és helyeződik el annak hierarchiájában.” *Bodó Julianna*: Szempontok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához. In: *Miénk a tér?* Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 43–62. old.

¹⁴ Helge Gerndt is ír az ünneplőknek az ünnephez való igen különböző viszonyulásáról. Míg a „közreműködők” inkább az ünnephez tartozónak érzik magukat, addig a „résztvevők” nem keresnek identifikációt, hanem egyedi kívánságaik kielégítésére törekednek. *Helge Gerndt*: Gondolatok a jelenkori ünneplésről. *Folklorisztikai Olvasmányok* I.

¹⁵ A kitalált hagyományokról lásd részletesebben: *Eric Hobsbawm*: Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: *Hofer Tamás–Niedermüller Péter* (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987. és *Soós Gábor*: *Kitalált hagyományok*. 1998. ([gopher://gopher.mek.iif.hu:7070/00/porta/szint/tarsad/tortene/soos2.hun](http://gopher.mek.iif.hu:7070/00/porta/szint/tarsad/tortene/soos2.hun))

A galambbúgos nagykapu az állítható módosságától – no meg a rendelkezésre álló faanyagtól – függően kisebb és nagyobb méretben is készülhet. *Arányai* azonban szigorúan meg vannak szabva. Minden esetben a szekérszék bejárat méretezéséből indulnak ki. A legáltalánosabb, hogy a nagykapu mérete: 3,8 m x 3,8 m. Ez úgy adódik, hogy először rajzolnak egy 1 öl (1,9 m) sugarú kört. Eköré szerkesztik a kaput. A vonalak kiadják a *hónaljfa* helyét, a *galambdúc* magasságát és minden fontos méretet. A nagykapunak vagy a jobb vagy a bal oldalára kerül a kiskapuszárny, attól függően, hogy a ház melyik oldalon van. A kiskapu kerete *könyökfa* által válik szilárddá.

A szekérszék kaput leginkább *cserefából* (cserefa) vagy *tölgyfából* készítik, ritkábban *fenyőfából*. A kivágott fát fűrésztelepen (gáter) munkálják meg, majd leszoritva szárítják. (Ha lelkiismeretes a mester: akár három éven keresztül is.) A kiszáradt gerendákat méretre vágják, megfaragják. A kapunak három fő része van: a *kapuzábkra* kerül a *szemöldökgerenda* vagy *konyfa*, *koszorúfa*. A függőleges és a vízszintes elemeket *könyökfa*, más néven *hónaljfa* kötik össze. Ezeknek ketős funkciójuk van: egyrészt *merevítik* a kapcsolódó elemeket, másrészt a *szelvények* csökkentése révén növelik a *szelvénygerenda* teherbírást. A *hónaljfa* különleges, *hullámvonalas kötéssel* kapcsolódik a gerendákhoz. Ezen, hosszú idő alatt kialakult, sok tapasztalatot magába sűrítő *csapolási technika* révén a kapuszerkezet egyszerre lesz szilárd és rugalmas. A kapuszlopok föld alá kerülő részét mintegy egy méter hosszon trágyalében áztatják. A szerkezetet a földön szerelik össze, az elemeket még ma is gyakorta *cserefa-szeggel* rögzítik egymáshoz. (Azt állítják: ugyanannyi ideig eltart, mint a vasszeg.)

A kiskapu feletti részt – az úgynevezett *tükör* – díszítik a leglátványosabban. A szegényebeknek ugyan csupán egyszerű *deszkára* futja, de a kicsit gazdagabb már ad arra, hogy a *tükör lécháló*, *áttört* legyen. Az igazán módos ember pedig *mintával* díszíti azt. Leginkább *életfát*, *napmotívumot* faragnak ide, de sokszor feltűnik a *magyar címer* is. Belső Székelyföld egy kicsiny falujában, Kisfaludon talákoztam olyan kapuval, amelyen maguk a háziak vannak megörökítve: a leány, aki fest; az édesanya, aki sző; az apa, aki épp egy lovat fékez meg és végül a fiú, aki maga magát mintázta meg, amint éppen fát farag... Egy székelykapu kifaragása amúgy háromszáz munkaórát igényel.

Legtöbbször a gyalogkapu és a tükör közötti részen kapunk tájékoztatást a kapu állításának körülményeiről. Ezt a feliratot szinte kötelező így megfogalmazni: *Isten segítségével állította Bokor Ferenc és Simó Regina 1986.*

Székelykapu Kisfaludon

A fedeles kapu

„Az időjárás viszontagságai ellen tetővel fedett, személyi közlekedést szolgáló kiskapu, vagy a szekerek és számos-állatok számára is használt nagykapu, amelyet egységes szerkezetet alkotva gyakran egymás mellé építenek. Valamennyi alakváltozatában a kapuszárakat, bálványokat vízszintes síkban elhelyezett szemöldökgerenda köti össze. Erre építették reá a kapu tetőzetét, amelyet deszkával, zsindellyel, zsúppal vagy cseréppel, esetleg palával vagy náddal fedtek. Mind a fedeles kiskapuknál, mind a fedeles nagykapuknál szokás volt a tető alá galambdúcot beilleszteni, ezek voltak a galambbúgos fedeles kapuk. A kapuszerkezet statikai erősítését szolgálta a kapuszár és a szemöldökgerendák ácskötéssel való összekapcsolása. Ezért nevezték fedeles kötött kapunak is.

A fedeles kapukat, mint az udvar, a kert főbejzatának reprezentatív építményét karcolt, vésett fűrészelt domborműves faragással és színes festéssel általában gondosan díszítették. Díszes megjelenéséhez hozzájárult a fő elemek arányos méretezése, valamint a kötések gondos körívelemekből szerkesztett összetett alakja. Hangsúlyosan szerkesztett ráccsal, különféle áttört idomokkal töltötték ki a kiskapu feletti mezőt, de gyakrabban ezt a részt zilipeléses technikával bedeszkázták, s ennek felületét domborműves faragással, festéssel gazdagon díszítették. Az építés évszámát, az építők nevét s esetleges egyéb szövegeket ugyanitt bevésve megörökítették.

A fedeles kapuk különösen nagy számban fordultak elő a székelység körében. Ez az oka annak, hogy a hazai köztudatban a székelykapu megjelölés járatosabb, gyakoribb. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az egész magyar nyelvterületen széleskörűen elterjedt volt a fedeles kapuk állítása. A néprajzi kutatások az erdélyi, székelyföldi példányokhoz közel álló, némileg méretben és díszítésben eltérő, fő szerkezeti sajátosságokban mégis azonos típusú fedeles kapukat találtak a Nyitra megyei magyarság körében a Zobor-vidéken.

A fedeles kapu-állítás szokása népünk körében az 1880-as, 1920-as évek között lényegében megszűnt. Napjainkig azonban elég gyakori maradt a székely területen, különösen az egykori Udvarhely megyében, illetve Marosszékbén.

Magyar Néprajzi Lexikon

„A házak előtt ott pompálkodnak a hagyományos galambbúgos cserfa kapuk, melyek rendszerint igen szép domborművű faragványokkal, metszvényekkel, dús arabeszkekkel és növénydíszlettel vannak ékítve, élénk, kirívó színekkel kiemelve.

Az ily kapuknak rendszerint két köríves nyílata van: a nagy kapu, melyen szekérral járnak és a gyalog- vagy kis kapu. Amaz magas, e törpe lévén, fölötte betöltetlen tér marad, mely, hogy nehézsége ne tegye a különben könnyűded kapuzatot, dús alakítású díszművezetellel, vagy áttörve alkalmazott mérművel van betöltve, de egyik esetben sem marad el a felirat, mely a csináltatók nevét s az évszámot tudatja. Nem ritkán lehet százötven, kétszáz éves, sőt régebbi ily kaput is látni a Székelyföldön, melyek a fametszésnek nagy tökélyéről és a keleti ékítményezés iránt való nagy előszereetről tanúskodnak.

E kapuk inkább ékítményül, mint szükségből állnak ott, mert a székelynek hagyományos vendégszeretete nemigen engedi meg a kapu bezárását; tárva van az boldog-boldogtalan előtt, mint a székelynek nyílt, emberszerető szíve, s ezt akarják kifejezni a kapuszemöldre felvéssett ily feliratok:

BÉKE A BELÉPŐKRE ÁLDÁS A KIMENŐKRE.

vagy ez:

HA JÓ SZÍVED, NEVED E KAPUN BEJÖHETSZ,
HA PEDIG ÁLNOKUL ÉLSZ, FEL S ALÁ MEHETSZ.

s több ilyenek, melyek a népköltészetnek néha meglepő gyöngyeit mutatják fel.”

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása

A kapu keresztgerendájára kerül a galambbúg. A székelyek általában nem tartanak galambot, mégis, a galambdúc ott van minden kapun, anélkül nem is székelykapu a székelykapu. A galambbúgnak tehát nincs funkcionális szerepe, természetesen ez is jelkép. Mégpedig a *családi béke* szimbóluma. A galambdúcot – az időjárás viszontagságai ellen védő – kétoldalt kontyolt, *zsindeyes tető* fedi. A zsendely vagyis a „facserép” is többnyire a kapuépítő mester munkája, bár voltak, akik Zetelakán a zsendelykészítő üzemben vásárolták meg azt.

A galambbúg alatti terület pedig az üzenet helye. Ide többnyire valamiféle jelmondatot vésetnek, olyant, amit a kapu állíttatói vallanak. A feliratok leginkább a székely vendégszeretetet tükrözik, azt jelzik, hogy a kapu nem kizár, hanem beenged: *Térj be hozzánk vándor, ha erre visz utad, ha jó a szándékod, itt szeretet fogad. Vagy: Vándor, ha elfáradsz az élet útjain, bizalommal térj be e kapu alatt, mert e kapu gazdája szeretettel fogad.* Persze a nem tisztességes ember ne számítson semmi jóra: *Jámbor ember e kapu gazdája, de a belépő gonoszt furkósbottal várja.* Am az üzenet tárgya lehet messzire mutat is: *Házad lehet sok, hazád csak egy.* Megható szépségűek ezek az őszinte, naiv mondatok. Szépségüket a mögöttük lévő igaz emberi érzések adják. A felirat két végén többnyire faragott galambok néznek egymással szembe.

Máréfalván él Kovács Piroska, akit annyira elbűvölt falujának székelykapu-kultúrája, hogy könyvet is írt erről a csodálatos építményről.

Hozzáértő ember a kapura pillantva azt is meg tudja állapítani, hogy Székelyföld melyik részén állították azt. A *háromszéki kapuk monumentálisabbak*, jellemző rájuk a *dupla galambbúg* és a *tükör áttört, körmotívumos faragása*. Az *udvarhelyszéki kapukon általában több inda indul ki a virágcserepből*, s többnyire *sűrűbb mintával* van telefaragva is. A gyergyói kapuk szélesebbek, s inkább fenyőfából készülnek.

A kapu *felállítása* nehéz művelet. Az ácsmester irányításával negyven, ötven ember, a kontyfát megragadva, *kézi erővel* fokozatosan emeli fel a tizenöt-húsz mázsa súlyú szerkezetet. Egy-egy fázisnál kitémasztják a kaput, majd új fogást vesznek. Amikor a kapu belecusszan a kiásott árkokba, pontosan függőleges helyzetbe állítják, lécekkal, deszkákkal kikötik, hogy ne inogjon, majd kövekkel *kiekelik* az oszlopokat a gödörben, végül földdel töltik fel a gödröt. Összegyűlik a falu népe, *megcsodálják, megtapogatják.* Általában mindenkinek tetszik. S, valljuk be, nekünk is nagyon tetszik, hogy ez így van. Mai világunkban kész csoda, hogy fennmaradt a székelykapu-állítás divatja. Példa ez számunkra. Egy népcsoport ragaszkodása szülőföldjéhez és ősi kultúrájához. Üzenet ez a magyarságnak, de Európa népeinek is a múlt megőrzéséről, a hagyomány megtartó erejéről.

Romhányi András

János Anna emlékezete

1969-ben, Lészpeden, a Szent Anna napi búcsú miséjén csodálkoztam rá. Álltunk a kendezőkkel, servetekkel (színes vászon szőtteskendőkkel), virágfüzérékkel felékesített fenyőfák között, a templom kertjében. A szabadtéri oltárnál négy pap misézett. A végtelen hosszúságúnak tűnő, román nyelvű prédikáció alatt a sokaság színpompás látványában gyönyörködtem. Az asszonyok hímes ingei, katrincái, színes fejkendői, a férfiak piros gyapjú- vagy bőrvélvel leszorított hófehér vászon öltözete festői képet nyújtott. Időnként rázendített a fiatalokból álló kórus. Harmónium kísérettel, négy szólamban fújták a román és a latin énekeket. Amikor a szertartás véget ért, váratlanul egy csoport asszony az oltár közelében magyarul kezdett énekelni.

– Ez a Szent Anna éneke – súgta a háziasszonyom. Ezt minden esztendőben, Szent Annakor elfűjják.

Közelebb furakodtam az éneklőkhöz. Egy gyönyörű asszony állt a csoport közepén, szemét félig lehunyta, torká-

János Anna (Lészped, 1987.)